

XI засідання польсько-української комісії
Вроцлав, 16-19 грудня 2008 р.

Олександр Улод
доктор історичних наук, професор,
Голова Державного комітету архівів
України, зав. відділом української
історіографії Інституту історії
України НАН України

" Міграція населення України та Польщі XIX-початку XXI ст.: суть, причини, напрямки, наслідки. (Історичні та джерелознавчі аспекти)"

Український народ є автохтонним. Визначальною є той факт, що основна етнічна субстанція та територія розселення українського народу не змінювалась впродовж тисячоліть. Історичні дослідження свідчать також про безперервність українських історичних традицій.

Українці, що проживають за межами України, у діаспорі, є складовою частиною українського етносу. На сьогодні майже третина українців опинилась поза своєю українською батьківщиною. Причинами розпорощення їх по інших країнах світу стали складність і неоднозначність процесів розвитку українського етносу, тривалі його розірваності, недостатня внутрішня консолідація, століття бездержавності, різні політичні мотиви, негативний вплив зовнішніх факторів, чужинський гніт, соціальні негаразди тощо.

Міграція (від лат. migratio, міґро - переселення) - це переміщення людей, етносів, їхніх частин або окремих представників, пов'язане із зміною постійного місця проживання або з поверненням на нього. Розрізняють міграцію зовнішню, пов'язану з виїздом за кордон, і внутрішню - переміщення в рамках однієї країни.

Міграція буває постійною, або безповоротною, і тимчасовою (переміщення на відносно короткий час), сезонною (щорічні переміщення, пов'язані з роботою, кочова міграція) і матніковою (щоденні поїздки на роботу за межі місця проживання).

Особливий інтерес для дослідників мають міграції сусідніх народів, адже вони багато в чому визначають міждержавні стосунки.

Міграційні процеси між Україною та Польщею мають давнє коріння. Спиралою на результати досліджень українських та польських науковців, можна виокремити такі основні етапи міграцій населення між Україною та Польщею:

1. Міграції XIX – поч. XX ст.
 2. 1914–1918 рр. – переселення вглиб Росії, в тому числі до українських губерній, польських та українських біженців з окупованих німецькими та австрійськими військами територій під час Першої світової війни.
 3. 1918–1921 рр. – українська військова та політична еміграція до Польщі.
 4. 1921–1939 рр. – міграція польських колоністів-осадників у східні воєводства Другої Речі Посполитої, з метою посилення польського характеру цього регіону.
 5. 1939–1944 рр. – міграції (польського та українського) населення в роки Другої світової війни.
 6. 1944–1959 рр. – післявоєнні обміни населенням між СРСР та ПНР.
 7. 1990–2000-і рр. – трудова еміграція з України до Польщі.
- Зазначені етапи міграційних процесів між Україною та Польщею знайшли нерівномірне відображення в джерелах та історіографії, що зумовлено:

- політичними чинниками;
- масштабом переселень;
- актуальністю окремих періодів спільної історії для України та Польщі.

Найрутніше в сучасній історіографії висвітлені та репрезентовані джерельною базою (у т.ч. актуалізовано) українська військова та політична еміграція до Польщі (1918–1921), міграції населення під час Другої світової війни (1939–1944) та післявоєнні переселення українців та поляків, що були найбільшими за масштабами (понад 1,5 мільйонів осіб).

Найменше увагу дослідників привертали міграційні процеси між Україною та Польщею у XIX – поч. XX ст. Розпорошеність джерельної бази та її обмеженість дозволяє зробити висновки про те, що міграційні процеси початку XX ст. носили спорадичний характер.

Виявлену інформацію за темою “Міграції населення між Україною та Польщею у XIX – на початку XXI ст.” умовно згруповано за основними 7 етапами міграцій між Україною та Польщею. В середині кожного тематично-хронологічного модуля виокремлено 2 блоки: перший – “Документальні публікації та історіографія”, другий – “Архівні фонди”.

1. Міграції XIX – поч. XX ст.

Більшість етнічних українських та польських земель, після трьох поділів Речі Посполитої перебували у складі Російської імперії. Суттєвих міграцій населення між Царством Польським та українськими губерніями в цей період не відбувалося. Серед дослідників, що займались проблемами історії польсько-українських відносин XIX – поч. XX ст., можна назвати французького історика Д. Бовуа, сучасного українського науковця Н. Щербака та ін.

Джерельна база цього етапу характеризується розпорошеністю, відсутністю цілісних документальних комплексів. Відомості про окремі факти переселення польського та українського населення зберігаються у ЦДАК України.

Документальні публікації та історіографія

Бовуа Даниель. Битва за землю в Україні. 1863-1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах / НАН України; Інститут східноєвропейських досліджень / Зоя Борисюк (пер. на укр.). — К.: Критика, 1998. — 334 с.

Бовуа Даниель. Російська влада і польська шляхта в Україні 1793 - 1830 рр. / Зоя Борисюк (пер.). — Д.: Кальварія, 2007. — 296 с. — Переклад вид.: *Polvoit russe et noblese rolonaise en Ukraine 1793-1830* / D. Beauvois, Paris, 2003. — Бібліогр.: с. 275-284.

Бовуа Даниель. Шляхтич, кріпак і ревізор: Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863) / Зоя Борисюк (пер.). — К.: ІНТЕЛ, 1996. — 415 с.

Щербак Н. О. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець XVIII - початок XX ст.). Моногр. — К.: ПП “Ризографіка”, 2005. — 615 с.

Архівні фонди

ЦДАК України

- Ф. 442, Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора
- Ф. 533, Київський військовий губернатор
- Ф. 707, Управління Київського учбового округу
- Ф. 1336, Малоросійське губернське правління
- Ф. 1631, Пасака Василь Васильович
- Ф. 1475, Фамільний фонд – Галагани

2. Міграції 1914–1918 рр.

Під час Першої світової війни відбувався переселення вглиб Росії, в тому числі до українських губерній, польських та українських біженців з окупованих німецькими та австрійськими військами територій під час Першої світової війни. Джерельну базу для дослідження цього етапу міграцій складають документи ЦДАК України, містивих державних архівів, в т.ч. Держархів в Автономній Республіці Крим, архіві Російської Федерації.

Документальні публікації та історіографія

Кримсько-польський збірник наукових праць. Т. 6 : Поляки в Кримській АРСР (1921–1945). — Симферополь, 2007. — 175 с.

Крауцовец Л. Польські біженці в Ялті (період першої світової війни – 1920 роки). Опубл. документів Державного архіву в Автономній Республіці Крим. — С. 10–162.

Kozentowski M., Madzik M., Tarasjuk D. Tłuszczy los. Uchodźcy polscy w imperium rosyjskim w latach rieżwyszey wojny światowej – Lblyb: Uniwersytet Marii Skłodowskiej, 2007. — 238 s.

Архівні фонди

Ф. 365, *Жандармські установи тимчасового військового генерал-зубернатора Галичини*. Відомості про виселення населення з Бережанського пов. у Росію (1915 р.).

Держархів в Автономній республіці Крим

3. 1918–1921 рр. Українська військова та політична еміграція до Польщі

Польщі

Після поразки Української революції 1917–1921 рр. на території Польщі опинилися близько 100 тис. українських політичних та військових емігрантів. Головними осередками української еміграції в Польщі стали міста Варшва, Капіш, Ланькут, Олександрів та ін.

Основними джерелами до історії міжвоєнної української еміграції, що зберігаються в українських архівах є т. зв. "Празький архів", документи якого розпоршені між ЦДАВО України, ЦДАГО України та ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного.

Документальні публікації та історіографія

Вішия О., Карлус З., Срібняк І. Останній шлях УГА: Обставини перебування та культурно-просвітницька діяльність полонених старшин Української Галицької Армії в таборі Тухоля (Польща) у 1920 - 1922 рр. / Київ: держ. лінгв. ун-т. Каф. історії України. — Київ: Торунь, 1999. — 46 с.

На основі архівних документів висвітлено обставини перебування полонених українців у таборі Тухоля. Проаналізовано діяльність таборних організацій та зуртків, а також охрещено ті досягнення, що стали наслідком подвигів українців зусиль активу табору. Значну увагу приділено мистецьким осередкам (театру, хору, оркестру), які служили ефективним засобом згуртування полонених.

Дуднік О. Я. Український студентський рух в еміграції (Пентрально-Східна Європа, 20-ті роки ХХ ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського — К., 2003. — 20 с.

Використано документи ЦДАВО України, ЦДАГО України.

Колчанюк О. Українська військова еміграція у Польщі (1920-1939) / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Наукове товариство ім. Т. Шевченка. — Д., 2000. — 278 с.

У праці досліджується роль української військової еміграції в Польщі періоду визвольних змагань 1917–1920 рр.

Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939. Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої. — К., 1999. — 270 с.

Паєленко М. І. Українська військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословащини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.) / НАН України. Ін-т історії України. — К., 1999. — 352 с.

Використано інформацію архівних фондів ЦДАВО України, ЦДАГО України, ЦДАД України, Держархівів Закарпатської та Чернівецької областей, архівів Польщі (ДАН, САН), Словаччини.

Паленко М. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій) — К.: Темпора, 2008. — 687 с.

Пісюк В. М. Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ століття) / Українське історичне товариство; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Центр українознавства. — К.; Нью-Йорк: МІП "Леся", 2006. — 671 с.

У монографії здійснено комплексне дослідження особливостей вивчу громадянської позиції лідерів української політичної еміграції 20-х рр. ХХ ст., охарактеризовано кінй політичний вибір. На основі архівних матеріалів, публікацій тогочасної преси розглянуто процеси соціальної адаптації українських політ. емігрантів у країнах проживання. Проаналізовано форми і методи боротьби більшовиків з українською політ. еміграцією. Досліджено вплив особливостей новітньої конкретної людини на долю всієї спільноти. Державну базу дослідження складають переважно документи „Празького архіву” з фонду ЦДАВО України.

Портнов А. В. Науково-освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919 - 1939): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича; Інститут народознавства. — Д., 2005. — 18 с.

ЦДАВО України, ЦДАД України, архівів Чехії.

Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.). — К., 1997. — 187 с.

Срібняк І. В. Українці на чужині. Полонені та інтерновані воїки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становлення, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919 - 1924 рр.) / Київ: держ. лінгв. ун-т. Каф. історії України та зарубіж. країн. — К., 2000. — 324 с.

Троцинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / НАН України; Інститут соціології. — К.: Інтел, 1994. — 259 с.

Документи фонду "Празького архіву" ЦДАВО України (ф. 3534, 3528, 4465 та ін.), також документи польських архівів (ДАН).

Власки І. І. Ретцговер. Сентипп Рајсгмове Укаїнської Республікі Лудоуей па вуходзісвіе. — Краків, 2000. — 600 с.

Karpius Z. Ієйсу і інтепмовані гоуісу і укаїнісу на терепі Ролсікі в Іавш 1918–1924. — Торпн, 1997. — 209 с.

Візька Е. Еміграція українська w Polsce, 1920–1939. — Торпн, 2004. — 752 с.

Архівні фонди

ЦДАВО України

- Ф. 1065. Рада народних міністрів Української Народної Республіки Київ, Кам'янець-Подільський; Тарнів (Польща)
- Ф. 1072. Міністерство слов'янств Української Народної Республіки Київ, Вінниця, Проскурів, Рівне, Кам'янець-Подільський, Станіславів (Галичина); Тарнів (Польща)
- Ф. 1075. Військове міністерство Української Народної Республіки Київ, Вінниця, Проскурів, Кам'янець-Подільський, Станіславів (Галичина), Тарнів (Польща)
- Ф. 1078. Головне управління Генерального штабу УНР Київ, Жмеринка, Рівне, Кам'янець-Подільський, Тарнів (Польща)
- 3 описи, 463 справи 1918–1924

- Ф. 1092. Міністерство внутрішніх справ Української Народної Республіки Київ, Вінниця, Проскурів, Рівне, Кам'янець-Подільський, Тарнів (Польща)
 Ф. 1429. Канцелярія Директорії Української Народної Республіки Київ, Кам'янець-Подільський; територія Польщі, Чехословащини
 Ф. 1509. Міністерство фінансів Української Народної Республіки Київ, Вінниця Рівне, Кам'янець-Подільський, територія Польщі
 Ф. 2283. Нагородно-реєстраційна комісія при ставці головного отамана УНР м. Ланцут (Польща)
 1 опис, 1 справа 1921
 Ф. 2333. Морське міністерство Української Народної Республіки м. м. Кам'янець-Подільський, Ченстохів (Польща)
 1 опис, 1 справа 1919-1921
 Ф. 2372. "Видавча" комісія зі здавання зброї та державного майна УНР польській владі м. Гусятин, Тернопіль (Галичина), табір Ченстохів (Польща)
 1 опис, 20 справ 1920-1922
 Ф. 2377. Міністерство шляхів сполучення Української Народної Республіки Київ, Вінниця, Кам'янець-Подільський, Станіславів (Галичина), Тарнів (Польща)
 9 описів, 531 справа 1918-1922
 Ф. 2582. Міністерство народної освіти Української Народної Республіки Київ, Вінниця, Кам'янець-Подільський; територія Польщі
 3 описи, 470 справ 1918-1921
 Ф. 3126. Міжвідомча комісія зі врегулювання штатів установ УНР м. Тарнів (Польща)
 1 опис, 3 справи 1920
 Ф. 3305. Міністерство праці Української Народної Республіки Київ, Тарнів (Польща)
 2 описи, 125 справ 1919-1921
 Ф. 3318. Головна рада спілки спірвобітників центральних урядових установ УНР м. Тарнів (Польща)
 1 опис, 15 справ 1919-1922
 Ф. 3656. Рада Української Народної Республіки Тарнів (Польща)
 3 описи, 79 справ 1921
 Ф. 3689. Головне управління мистецтв та національної культури Української Народної Республіки Київ, Кам'янець-Подільський; м. Тарнів (Польща)
 1 опис, 33 справи 1918-1922
 Ф. 3696. Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки Київ, Кам'янець-Подільський, Вінниця; м. Тарнів (Польща)
 3 описи, 958 справ 1918-1924
 Ф. 3737. Головний начальник евакуації і розташування установ УНР м. Тарнів (Польща)
 1 опис, 3 справи 1920-1922
 Ф. 2211. Українська дипломатична місія в Речі Посполитій Польській Варшава
 1 опис, 4 справи 1920-1921
 Ф. 2480. Консульство Української Народної Республіки в м. Данську (Польща)
 1 опис, 1 справа 1920-1921
 Ф. 2491. Українська військова місія в Речі Посполитій Польській Варшава
 1 опис, 2 справи 1920
 Ф. 2439. Штаби інтернованих військ армії УНР, табори: Валовіце, Каліш, Ланцут, Олександрів, Пікулиці, Стшалково, Шеніорно (Польща) (колекція)
 1 опис, 214 справ 1920-1924
 Ф. 2467. Товариство допомоги українській шкільній молоді в таборах інтернованих у Польщі м. Каліш

- 1 опис, 6 справ 1923-1924
 Ф. 3264. Українська військова ліквідаційна комісія у справах полонених і інтернованих в Речі Посполитій Польській Варшава
 1 опис, 4 справи 1920-1921
 Ф. 3307. Всеукраїнська спілка військових інвалідів УНР в таборі інтернованих Шеніорно (Польща)
 1 опис, 73 справи 1921-1928
 Ф. 3522. Табір полонених старшин Української Галицької армії в м. Тухолі (Польща)
 1 опис, 17 справ 1920-1922
 Ф. 3523. Табір інтернованих українців з армії УНР у м. Шеніорно (Польща)
 2 описи, 27 справ 1920-1924
 Ф. 3524. Табір інтернованих українців з армії УНР в м. Стшалково (Польща)
 1 опис, 8 справ 1920-1924
 Ф. 3525. Культосвітній відділ 3-ої залізної Стшалкової дивізії армії УНР у таборі Каліш (Польща)
 1 опис, 17 справ 1919-1923
 Ф. 3526. Табір інтернованих українців з армії УНР в м. Олександрові (Польща)
 1 опис, 6 справ 1920-1921
 Ф. 3527. Каліська філія Товариства колишніх вояків армії УНР Каліш (Польща)
 1 опис, 41 справа 1922-1932
 Ф. 2562. Головне управління Червоного Хреста Української Народної Республіки м. Ченстохів (Польща)
 4 описів, 148 справ 1919-1923
 Ф. 3323. Бюро біженців з України в м. Тарнові Тарнів (Польща)
 1 опис, 20 справ 1920-1922
 Ф. 3324. Центральне бюро біженців з України Тарнів (Польща)
 1 опис, 18 справ 1919-1937
 Ф. 3637. Ултра Тарнівської філії товариства допомоги біженцям з України Тарнів (Польща)
 1 опис, 19 справ 1918-1930
 Ф. 3989. Український комітет допомоги біженцям з України і їх родинам у м. Варшаві (Польща)
 1 опис, 2 справи 1921-1922
 Ф. 3990. Комітет допомоги біженцям з України в м. Каліші (Польща)
 1 опис, 12 справ 1922-1924

ЦДАГО України

Колекція документів "Український музей в Празі"

Ф. 269, 1644 спр., Кінець XIX ст. - 1948 р.

4. Міграція 1921-1939 рр.

В цей період відбувалось кілька міграційних рухів: міграція польських колоністів-осадників у східні воєводства Другої Речі Посполитої з метою посилення польського характеру цього регіону; міграційні рухи українців з Волині до Радянської України. Документи, що до даного етапу міграційних процесів зосереджені, переважно у фондах державних архівів західних областей України, також в архівах Польщі (передусім, в Архіві нових актів).

Документальні публікації та історіографія

Лексєвель Л. М. Польща: утвердження незалежної держави 1918 - 1926. Моногр. / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. — Т.: Підручч. і посіб., 2006. — 448 с.

Будяк О. Д. Динаміка соціальної структури і зайнятості польського населення Західної України у міжвоєнний період (20-ті - 30-ті рр. XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка — Ль., 2003. — 20 с.

На підставі аналізу опублікованих та архівних матеріалів у авторефераті дисертації показано динаміку змін соціальної структури зайнятості польського населення Галичини і Західної Волині у міжвоєнний період. Значну увагу приділено аналізу претисів 1921 і 1931 рр. А також з'ясовано фактори, що впливали на демографічні та соціальні процеси в польській промоді краю. Активна кадрова та колонізаційна політика польських урядів сприяла зростанню чисельності польської громади на землях західної України, яка в основному складалася з наміаних робітників та власників землі. Отримовано фонди держскархів у Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській обл. Держскархів Львівської обл.: ф. 1 "Львівське воєводське правління", ф. 7 "Львівське повітве староство", ф. 121 "Львівське воєводське управління поліції". У Держскархів Івано-Франківської обл.: ф. 2 "Станіславське воєводське правління", ф. 68 "Станіславське воєводське управління держполіції", Держскархів Тернопільської обл. ф. 231 "Тернопільське воєводське правління".

Качараба С. П. Еміграційна політика Польщі та її реалізація на Західній Україні (1919 - 1939) Проблемеи слов'язнаства. Вып. 52. Львів, 2002. С. 73 - 86.

Качараба С. П. Еміграційна політика Польщі у міжвоєнний період // Наукові зощити Історичного факультету Львів, 1997. С. 103 - 105.

Качараба С. П. Еміграційні органи Польщі на Західній Україні (1919 - 1939) // Наук. зап. Національного у-ту "Острозька академія": Історичні науки. Вып. 2. Остроп, 2002. С. 96 - 105.

Качараба С. П. Львівське представництво Варшавського еміграційного управління (1923 - 1932) // Вісник Львів. комерц. академії. Серія: Гуманітарні науки. Вып. 4. Львів, 2002. С. 124 - 132

Качараба С. П. Еміграція з Західної України. 1919-1939. Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.02. - Львів, 2003. - 31 с.

Присташи Д. Т. Апарат управління Західною Україною в складі Польщі (1921-1939 рр.): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. — Ль., 1998. — 16 с.

Дисертація присвячена дослідженню процесу захоплення західноукраїнських земель Польщею, соціально-економічного становища Західної України в складі Польщі, організації і діяльності центральних органів державної влади та управління за конституційми 1921 р. і 1935 р., місцевих органів управління, включаючи органи самоврядування, та органів правосуддя.

Смолай В. Польське цивільне і військове апарне осадництво у Західній Україні: історико-правовий контекст (1919-1939). - Т.: Підручники & посібники, 2003. - 112 с.

У монографії прооводиться комплексне дослідження осадництва у контексті національної політики Польщі. Особливий акцент спрямований на вивчення основних географічних районів поселення осадників, масштабах колонізації, соціально-економічного становища осадництва, особливостей фінансово-кредитної допомоги колонізації, характеру взаємовідносин між осадниками і українськими селянами.

Соловей О. Г. Іміграційні процеси на Волині у міжвоєнний період (1921-1939 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. - Ль., 2004. - 18 с.

Автореферат дисертації присвячено іміграції на території Сх. і Зх. Волині у міжвоєнні роки. На основі широкого кола джерел, в т.ч. опублікованих праць за темою дисертації, встановлено причини та фактори, які вплинули на іміграційні процеси на Волинських землях у міжвоєнні роки: порозка національно-демократичної революції в Україні і нові кордони, які склалися в результаті Ризького мирного договору 1921 р. між Польщею та СРСР й УРСР. Використано інформаційні документи ЦДАВО України, ЦДАД України, Держскархівів Волинської, Житомирської, Тернопільської.

Архівні джерела

Українські архіви

Державний архів Волинської області

Ф. 46. Волинське воєводське управління. 24278 од. зб., 1921-1939 рр., од., огляд. Статистичні звіти про кількість посіяних площ, лісів та непридатних земель, врожайність сільськогосподарських культур, стан тваринництва, рибного господарств, бджільництва за 1921 - 1939 рр. Списки власників земельних ділянок понад 50 гектарів; дані про кількостівійськових осадниківна Волині. (оп. 4, спр. 379, 801).

Ф. 277. Волинське окружне земельне управління 12461 од. зб., 1920-1933 рр., од.

Звіти окружного і повітових земельних управлінь про роботу по закріпленню і проведеномні парцеляції земель, ліквідації сервітутів, наділенню землі осадникам та проведеномні меліоративних робіт.

Державний архів Івано-Франківської області

Ф. 2 Станіславське воєводське управління, м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства 15 812 од. зб., 1921-1939 рр., описи 1-17 Документи про осадництво в Станіславському воєводстві.

Ф. 43 Станіславське окружне земельне управління, м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства 665 од. зб., 1920-1934

Відомості про кількість позик, наданих селянам та осадникам.

Державний архів Львівської області

Ф. 1 Львівське воєводське правління Ф. 7 Львівське повітве староство Ф. 121 Львівське воєводське управління поліції

Державний архів Тернопільської області

Ф. 231. Тернопільське воєводське управління 24079 од. зб., 1920-1939

Звіти комісії по вивченню "Східних земель". Опляди, реферати, інформація і статистичні відомості про поміщицьке, церковне та селянське землеволодіння, посіви, використаннявання шугучних добрив, меліоративні роботи, колонізацію Західної України польськими осадниками.

Польські архіви

Архів нових актів у Варшаві

Міністерство сільського господарства та сільськогосподарських реформ у Варшаві
(Міністерство Rolnictwa i Reformat Rolnych w Warszawie)

ф. 13
1918–1939

6504 од. зб., 42,7 л. м

Departament Ekonomiczny: osadnictwo wojskowe, seny ziemi, 1919–1931, sygn. 6219–6223;

Посольство Республіки Польща у Вашингтоні (Ambasada RP w Waszyngtonie)

ф. 490

[1918] 1919–1945

3200 од. зб., 49,34 л. м

Товариство Страхи Кресовой у Варшаві (Товарицтво Страду Кресовеј в Warszawie)
ф. 55

1918–1927

658 од. зб., 7,6 л. м

Зібрання документів повітових старостів східних воєводств (Zbiór akt starostw
romiatowuch województw wschodnich)

ф. 1179

1920–1939

43 од. зб., 0,22 л. м

Воєводське управління у Тернополі (Urząd Wojewódzki w Tarnopolu)

ф. 1180

1923–1938

45 од. зб., 0,55 л. м

Воєводське управління у Лупьку (Urząd Wojewódzki w Łucku)

ф. 1181

1920–1939

120 од. зб., 1,13 л. м

Воєводське управління у Львові (Urząd Wojewódzki we Lwowie)

ф. 1185

1919–1939

82 од. зб., 0,9 л. м

Воєводське управління у Станіславові (Urząd Wojewódzki w Stanisławowie)

ф. 1186

1923–1939

28 од. зб., 0,15 л. м

5. Міграції 1939–1944 рр.

Міграції населення під час Другої світової війни

1939–1940 рр. частина як польського, так і українського населення Західної України мігрувала від радянської влади до Генерал-губернаторства. 1943–1944 рр. значна частина польського населення Волині та Галичини, рятуючись від українсько-польського конфлікту, мігрувала до Польщі (за польськими джерелами, до 300 тис. осіб). Також, кілька сот тисяч поляків та українців залишили Західну Україну перед наступом радянських військ 1944 р.

Документальні публікації та історіографія

Армія Крайова і українсько-польське протистояння в Західній Україні (1939 - 1945 рр.): Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01; 07.00.02 / П. Ількович; НАН України. Ін-т історії України. — К., 2002. — 34 с.

Сергейчук В. Поляки на Волині у роки Другої світової війни: документи з українських архівів і польські публікації. — К., 2003. — 575 с.

Оубліковано документи з фондів ЦДАГО України, ЦДАВО України, Держархівів СБУ.

Українсько-польський конфлікт під час Другої світової війни / Ред.: В. Вятрович; Центр дослідж. визвол. руху. — Л.: Ме, 2003. — 193 с. — (Укр. визвол. рух; Золт. 2).

Архівні фонди

Воулі – Галиця Wshodnia. 1943–1944. Руховоднік ро польскіх і українскіх збодасх асціваліхуш = Волинь – Східна Галичина. 1943–1944. Путівник по польських та українських архівних джерелах. Т. 1 / За ред. Д. Наленч та Г. Борка. — К.; Варшава, 2003. — 288 с.

У притичку представлено відомості про фонди ЦДАВО України, ЦДАГО України, Держархівів Волинської, Рівненської, Тернопільської областей, частково – ГДА СБУ, центральні та місцеві архіви установи Польщі.

6. Міграції 1944–1959 рр.

Післявоєнний обмін населенням між УРСР та ПНР

Виділяють 3 етапи післявоєнних переселень:

1. 1944–1947 рр. Згідно з угодою Польського комітету національного визволення з урядами трьох радянських республік (УРСР, БРСР, ЛитРСР) від 9 вересня 1944 р. мав відбутись обмін населенням між республіками та Польщею. Всього за цією угодою до України було переселено близько 500 тис. українців, до Польщі – близько мільйона поляків. В цей же період відбулась акція “Вісла”, насильницьке переселення українців зі сходу на західні землі Польщі;

2. 1951 р. відбулось переселення поляків до Польщі з м. Бєлза та Сокальського району, які були передані до складу УРСР.

3. 1955–1959 рр. Останнє масове переселення поляків на історичну батьківщину, внаслідок якого до Польщі з України було переселено близько 75 тис. осіб.

Основний комплекс джерел для дослідження післявоєнних міграцій зберігається у Центральних державних архівах України (ЦДАВО України, ЦДАГО України), місцевих державних архівах України (держархіви Івано-Франківської, Волинської, Рівненської, Тернопільської, Львівської областей), Галузевому державному архіві СБУ, архівних установах Польщі (Архіві нових актів, державних архівах в Любліні, Желуві, Перемишлі, Інституті національної пам’яті – Комісії з переслідування злочинів проти польського народу).

1 етап: 1944–1947 рр.

Документальні публікації, історіографія

1947: пропам’ятна книга / зібрав та до друку зладив Богдан Гук. – Варшава: Тірка, 1997. – 647 с.

Адамовський Володимир Іванович. Депортації населення України в першій половині XX століття: причини, наслідки, шляхи повернення на Батьківщину: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна — Х, 2004. — 17 с.

В роботі розглядається механізм, причини і наслідки масових депортацій населення в першій пол. ХХ ст. Використано інформацію документів з фонду ЦДАГО України, ф. 1; архівно-слідчі справи громадян, які зазнали необдуманих політичних репресій у Дніпропетровського, Житомирського, Івано-Франківського, Львівського, Одеського, Полтавського, Чернівецького обласних управління СБУ.

Акція "Вісла". 1947 / Держархів СБУ; Архів М-ва Внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща; Ін-т над. пам'яті – комісія з переслідування злочинців проти польського народу; Ін-т політ. і етнонал. дослідж. НАН України; Упоряд.: Б. Гронек, М. Мазевський, В. Пристайко, О. Пшенніков, В. Хузік, Є. Тухольський, П. Кулаковський, С. Кокін, Ю. Шаповал. – Варшава: К., 2006. – 832 с. – (Польща та Україна у тридцятих-сорочових роках ХХ століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб; Т. 5). – Текст укр., пол.

Опубліковано документи з фондів: Держархіву СБУ, Бюро надання доступу і архівазації документів Інституту національної пам'яті, Архіву Міністерства внутрішніх справ і адміністрації, Центрального військового архіву Республіки Польща.

Білас І. Депортація НКВС-МДБ і доля українського населення у Польщі: історико-правовий і суспільно-політичний аспект переселення // Вісник України. – 1995. – № 4. – С. 63–116.

Білас І. Етапи депортації українського населення (1944–1947 рр.) // Українська діаспора. – 1992. – Число 2. – С. 68–90.

Використано документи Архіву МВС України, Державного архіву РФ.

Білас І. Репресивно-каральна система в Україні, 1917–1953: суспільно-політич. та історико-правовий аналіз. У 2 кн. Кн. 1. – К.: Либідь, 1994. – 426 с.

Розділ 4. Репресивно-каральна система та масові депортації народів (1945–1947). – С. 192–252.

Архів Головного інформаційного бюро МВС України, Колекція документів: ДА РФ, Колекція документів.

Бугай М. Депортації населення з України (30–50-ті рр.) // Укр. істор. журнал. – 1990. – № 10.

Бугай М. За повідомленням НКВС СРСР (Про депортацію населення України у 30–40-х роках). – К., 1992.

Використано інформацію документів з фондів українських та російських архівів.

Бугай М. Г. За повідомленням НКВС СРСР... (Про депортацію населення України у 30–40-х роках). – К., 1992.

Бучко О. В. Україна – Польща: міграційні процеси 40-х років / НАН України, Ін-т історії України. – К., 1997. – 149 с.

ЦДАГО України, ф. 1, ЦДАВО, ф. 4959, ф. 4626

Данилиха Н. Р. Соціально-побутова адаптація українців із Польщі в УРСР у 1944–1950-х роках (на матеріалах західних областей України): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львів. нап. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2007. – 20 с.

Автором використано інформацію документів, що зберігаються в таких архівах: Держархів Львівської обл. (Ф-221, Ф-2022 Ф-6, Ф-1350, Ф-2045, Ф-3229, Ф. П-13, Ф. П-3, Ф. П-5001, Ф. П-48, Ф. П-193), Держархів Івано-Франківської обл. (Ф-295, Ф-1813, Ф-

249). Держархів Тернопільської обл. (Ф-1833), Держархів Волинської обл. (Ф-919), Держархів Рівненської обл. (Ф-204, Ф-654).

Депортації українців та поляків: кінець 1939–початок 50-х років: (До 50-річчя операції "Вісла"). [Матеріали Міжнар. наук. конф.] / НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича / Юрій Сливка (упоряд.). – Львів, 1998. – 132 с.

У збірнику публікуються матеріали Міжнародної наукової конференції: доповіді і повідомлення на тему «Депортації українців та поляків: кіт. 1939 – поч. 50-х років» (до 50-річчя операції «Вісла»), що проходила 14-17 травня 1997 р. у Львові.

Депортації. Західні землі України кінця 30-х - початку 50-х рр.: Документи, матеріали, спогади. У 3 т. Т. 1: 1939–1945 рр. / НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича / Ю. Сливка (упоряд.). – Львів, 1996. – 751 с.

ЦДАВО України, ф. 1, 2, ЦДАГО, ф. 1.

Депортації. Західні землі України кінця 30-х - початку 50-х рр.: Документи, матеріали, спогади. У 3 т. / НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича / Юрій Сливка (відп. ред.), Юрій... Сливка (упоряд.) — Л., 1996. – Т. 2: 1946–1947 рр. – 539 с.

ЦДАВО України, ф. 1, 2, ЦДАГО, ф. 1.

Депортації. Західні землі України кінця 30-х - початку 50-х рр.: Документи, матеріали, спогади. У 3 т. / НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича / Юрій Сливка (відп. ред.), Юрій... Сливка (упоряд. тому) — Л., 1996. – Т. 3: Спогади. — 391 с.

Кіпак Володимир Мironovич. Депортація українців з Польщі в УРСР у 1944–1946 рр. та їх соціально-економічна адаптація: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Фельдковича — Чернівці, 2003. — 21 с.
Дисертація присвячена питанням депортації українців Польщі в 1944–1946 рр., їх розселенню і соціально-економічній адаптації. В роботі досліджено і доведено, що уряд УРСР не здійснював жодної програми по забезпеченню переселенців житлом, землею, подорожніми першою необхідності, що викликала міграцію десятків тисяч людей. Дисертація: ЦДАГО України, ф. 1 "ЦК КПУ", оп.23; ЦДАВО України, Ф. 4626, оп. 1 "Головне переселенське управління при Раді Міністрів УРСР. Держархів Тернопільської області, Ф. 1833-Р, оп. 1, 2, 4, 5 "Виконком Тернопільської області"; Держархів Львівської області, Ф. 221, оп. 2 "Виконком Львівської обласної ради".

Кучер В. Не виправдані сподівання (До питання про переселення українців з Польщі до УРСР) // Українська діаспора. – 1993. – Число 3. – С. 75–91.

Публікація документів з фондів ЦДАГО України, ф. 1 "Центральний комітет компартії України".

Лемківщина і Перемишчина. Політичні звіти. Документи / Відп. ред. П. Потітний. – К.: Торонто, 2002. – 974 с. – (Інгопіне УПА; Т. 34).

Макаруч С. А. Переселення поляків із західних областей України в Польщу у 1944–1946 рр. // Укр. іст. журн. — 2003. — N 3. — С. 103–115.

Межею чужини розірване життя: депортація лемків із Польщі в Україну 1944–1947 рр. / Полтавське обласне відділення Товариства зв'язків з українцями за межами України / М.А. Якименко (ред.), В.М. Колшова (упоряд.). – Полтава: Сімон, 2007. – 100 с.

У збірнику еміцйоні спогоди лемків – свідків та їх нащадків, літературні нариси, архівні документи та поетичні твори пропримусове переселення українців з Польщі до України 1944–1947 рр.

Національні відносини в Україні у XX ст.: зб. документів і матеріалів / НАН України. Ін-т нац. відносин і політології. – К.: Наук. думка, 1994. – 558 с.

Оубліковано документи про обмін населенням між УРСР та Польщею з ф. 1 ЦДАГО України.

Операція "Вісла". Польсько-українські взаємини у 1944–1947 рр. / М. Лущко, Б. Лановик. Європ. ун-т. Терноп. філ. – Т., 2007. – 340 с.

У збірнику показано одну з найтрагічніших сторінок історії українського народу — примусове виселення (депортація) понад 632000 українців зі споконвічних земель польсько-українського пограниччя і передача Радянським Союзом 19500 кілометрів території Польщі. У другому розділі зміщено спогоди очевидці депортації.

Переселення поляків та українців. 1944–1946 / Держархів СБУ; Архів М-ва Внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща; Упоряд.: З. Гайовичек, С. Кокін, П. Куляшовський, М. Маєвський, В. Прістайко, О. Пішеніков, М. Слонь-Новачек, В. Худяк, Р. Цивільський, Г. Якубовський; Голов. ред.: Є. Гухольський, Ю. Шаповал; Редкол.: М. Віярчик-Косаковська та ін. – Варшава, К., 2000. – 1008 с.: іл. – (Польща та Україна у тридцятих-сорочкових роках XX століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб; Т. 2). – Текст укр., пол.

Оубліковано документи з фондів: Держархіву СБУ (ф. 1, 16), ЦДАГО України (ф. 1), Архіву МВС і адміністрації РП (ф. РКШН КАР, ф. МАР).

Сергієнчук В. Депортація поляків з України: Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944–1946 роках. – К., 1999. – 191 с.

Сивирин М. А. Депортація та переміщення населення західних земель України 40-х - початку 50-х рр. XX ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка — Л., 2005. — 18 с.

У дослідженні використано інформацію документів архівів: ЦДАГО України, ф. 1 „ЦК КПУ”, ф. 62 „Укр. штаб партизанського руху”, матеріали про хід виселення західноукраїнського населення в період 1939-1940 рр., так звані орданики; статистичні дані основних показників області України (адміністраційно-територіальний поділ, кількість і соціальний стан населення); розпорядження німецької окупаційної влади стосовно набору робочої сили; діяльність ОУН-УПА в період війни та перше повенне десятиліття, листівки, накази та розпорядження ЦК КП(б)У стосовно відбудови народного господарства країни і організаційного набору робітників. Держархів Львівської обл., ф. П-3 „Львівський обком КПУ”, ф. П-5001 (Дорогобицький обл. комітет КПУ). документи партійних, комсомольських, профспілкових та каральних органів радянської влади. Особливі інтерес становлять офіційні звіти, доповідні записки та проекти державних і партійних постанов, матеріали засідань та донесення агентів радянських спецслужб. Великий пласт документів присвячений кадровій політиці в західних областях України. Держархів Тернопільської обл., ф. П-1 „Тернопільський обком КПУ”.

Сливка Ю. Першопричини та геополітичні цілі переселенських акцій // Депортації українців та поляків. Кінець 1939–початок 50-х років. – Львів, 1998. – С.3–10;

Сорока Ю. Переселення українців з етнічних земель і польського населення з УРСР (1944–1946 роки) // Етнічна історія народів Європи. – 2001. – Вип. 9. – С. 95–99.

ЦДАГО, ф. 1.

Шаповал Ю. Нові документи про депортаційно-переселенські процеси // Депортації українців та поляків: кінець 1939 – початок 50-х років: До 50-річчя операції “Вісла”. Збірник / Упоряд. Ю. Сливка. – Львів, 1998. – С.41–43.

Шерба Г. Депортації населення з польсько-українського пограниччя 40-х років // Україна – Польща: історична спадщина і сучасна свідомість. – К., 1993. – С. 248–255. – (Польсько-українські студії; Т. 1).

Шерба Г. Проблеми українсько-польських переселень у 1944–1948 роках у світлі соціологічних досліджень // Українська діаспора. – 1993. – Число 3. – С. 63–74.

Акція "Wisła", dokumenty / оргас. Eugeniusz Misio. – Warszawa : Archiwum Ukraińskie, Zakład Wydawniczy "Tusza", 1993. – 524 s.

Szerpiakiewicz L. Repatriacja ludności z ZSRR, 1944–1948. – Warszawa, 1987.

Natagda I. Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polski 1947–1957. – Warszawa : PWN, 2002. – 259 s.

Kersten K. Repatriacja ludności polskiej po II wojnie światowej. – Warszawa та ін., 1974.

Misio E. Akcja "Wisła". – Warszawa, 1993.

Nasz temkowskij los / Roman Chotniak : [red., przekł. fragm. temkowskich, przyrędy, nota wydawnicza Antoni Krol] – Nowy Sącz : "SOWU" Świecka Oficyna Wydawnicza Wojewódzkiego Ośrodka Kultury, 1995. – 105 s

Polska i Ukraina po II wojnie światowej / red. red. Włodzimierza Woyniaka. – Rzeszów : Wydaw. Wzruszej Szkoły Pedagogicznej, 1998. – 358 s.

Pszesiedlenie ludności polskiej z Kresów Wschodnich do Polski, 1944–1947 / Упоряд. та ред. S. Cieśliski. – Warszawa, 1999.

Оубліковано документи з польських архівів (Архів нових актів, Архів Міністерства закордонних справ РП, Центрального військового архіву).

Repatriacja sęu deportacja : przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946. Т. 1, Dokumenty 1944-1946 / red. Eugeniusza Misio. – Warszawa : "Archiwum Ukraińskie", 1996. – 333, [3] s.

Repatriacja sęu deportacja : przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946. Т. 2, Dokumenty 1946 / red. Eugeniusza Misio. – Warszawa : "Archiwum Ukraińskie", 1999. – 395, [5] s.

Szegejnick A, Szota W. Droga dopikad. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. – Warszawa, 1973.

Архівні фонди

Українські фонди

ЦДАВО України

Ф. 1 Верховна Рада Української РСР Харків Київ
29 описів, 47456 справ 1917–1991

Ф. 2 Рада Міністрів Української РСР Харків Київ
15 описів 68763 справи 1918-1988

ЦДАГО України

Ф. 1 Центральний комітет компартії України
160379 справ, 1917–1991, 77 описів.

Держархів Волинської обл.

- Ф. 919
- Державний архів Івано-Франківської обл.**
Ф-295, Ф-1813, Ф-249
- Державний архів Львівської обл.**
Ф. 221 Виконком Львівської обласної ради
Ф-2022 Ф-6, Ф-1350, Ф-2045, Ф-3229, Ф. П-13, Ф. П-3, Ф. П-5001, Ф. П-48, Ф. П-193
- Держархів Рівненської обл.**
Ф-204, Ф-654
- Держархів Тернопільської обл.**
Ф. 1833-Р Виконком Тернопільської облради
- Галузевий державний архів СБУ**
- Архіви обласних управлінь СБУ**
- Польські архіви**
- Архів нових актів у Варшаві**
Державне репатріаційне управління. Центральне управління у Лодзі (Państwowy Urząd Repatriacyjny, Zarząd Centralny w Łodzi)
ф. 200
1944–1951 [1952]
- Міністерство комунікації у Варшаві (Міністерство Комуникації в Варшаві)**
ф. 315
1945–1951 [1952–1954, 1959]
1331 од. зб., 29,3 л. м
- Міністерство повернутих земель у Варшаві (Міністерство Ziemi Odzyskanych w Warszawie)**
ф. 196
[1921, 1925, 1940–1944] 1945–1949 [1970]
2556 од. зб., 40,62 л. м; Кат. В 199 од. зб., 2,18 л. м
- Зискит:* дописи, рапорти, звіти, порівняльні характеристики, записки (нотатки), листування про становитве укр. меншини в Польщі (чисельність, нац. т-ва, спілки, розселення в т. ч. і переселення на земліх, що увійшли до складу Польщі після закінчення Другої світ. війни)
- Міністерство громадської адміністрації у Варшаві (Міністерство Administracji Publicznej w Warszawie)**
ф. 199
[1937–1944], 1945–1950, [1951–1952]
3367 од. зб., 40,11 л. м; Кат. В 1693 од. зб., 7,25 л. м
- Документи про становитве укр. меншини в Польщі (чисельність, нац. т-ва, спілки, розселення в т. ч. і переселення на земліх, що увійшли до складу Польщі після закінчення Другої світ. війни), діяльність УПА.*
- Міністерство фінансів у Варшаві (Міністерство Finansów w Warszawie)**
ф. 318
[1945–1949] 1950–1978
7493 од. зб., 84,35 л. м

- Міністерство праці та суспільної опіки у Варшаві (Міністерство Pracy i Opieki Społecznej w Warszawie)**
ф. 402
1945–1960 [1961–1966]
980 од. зб., 15,21 л. м
- Головний уповноважений уряду Республіки Польща у справах репатріації у Варшаві (Gencjalny Releposnik Rzadu RP do Spraw Repatriacji w Warszawie)**
ф. 522
1944–1947 [1948–1950]
560 од. зб., 7,5 л. м; Кат. В 693 од. зб., 28,64 л. м
- Головний уповноважений уряду Республіки Польща у справах евакуації польського населення з Української РСР у Лувьку (Гіловну Репмоосник Рзяду RP до Спраг Евакації Luidności Polskiej z Ukrainskiej SRK w Lisku)**
ф. 524
1944–1946
100 од. зб., 1,75 л. м
- Головний представник уряду Республіки Польща у справах евакуації українського населення з Польщі в Люблині (Гіловну Przedstawiciel Rzadu RP do Спраг Евакації Luidności Ukrainskiej z Polski w Lublinie)**
ф. 526
1944–1946, [1947–1951]
190 од. зб., 2 л. м; Кат. В 597 од. зб., 18,85 л. м
- Районні уповноважені уряду Республіки Польща у справах евакуації польського населення з Української РСР – група фондів (Реіонові Рпредставітеле Рзяду RP до Спраг Евакації Luidności Ukrainskiej z Polski – група зесрофів)**
ф. 527
1944–1946
291 од. зб., 6 л. м
- Районні представники уряду Республіки Польща у справах евакуації українського населення з Польщі – група фондів (Реіонові Рпредставітеле Рзяду RP до Спраг Евакації Luidności Ukrainskiej z Polski – група зесрофів)**
ф. 529
1944–1946
223 од. зб., 6,65 л. м
- Міністерство закордонних справ у Варшаві (Міністерство Spraw Zagranicznych w Warszawie)**
ф. 610
1944–1977
9 од. зб., 0,15 л. м; Кат. В 25 од. зб., 1,05 л. м
- Польська робітничая партія. Центральний комітет у Варшаві (Polska Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie)**
ф. 1400
1944–1948
1882 од. зб., 51,51 л. м
- Зібрання репатріаційних документів (Збіфг акт гератіаційнуш)**
ф. 2267
1944–1977
5844 од. зб., 1842,63 л. м
Мова: пол.
- Державний архів у Люблині**

- Повітовий відділ Державного репатріаційного управління в Хелмі (Ровіатову Oddział Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w Chełmie)
ф. 710
1944–1949
42 од. зб., 0,35 л. м
- Повітовий відділ Державного репатріаційного управління в Радзінно Подляськім (Ровіатову Oddział Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w Radzynie Podlaskim)
ф. 716
1945–1948
19 од. зб., 0,1 л. м
- Повітовий відділ Державного репатріаційного управління у Володаві (Ровіатову Oddział Państwowego Urzędu Repatriacyjnego we Włodawie)
ф. 718
1944–1948
38 од. зб., 0,3 л. м
- Президія Воеводської національної ради у Люблині (Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie)
ф. 735
[1944–1949], 1950–1973, [1974–1991]
31624 од. зб., 432,3 л. м
- Документи про виселення українців в рамках акції "Вісла", документи про встановлення громадянства, списки виселенських сімей, списки майна, документи про обмін та розділ погребів, що лишилися після виселення власників.
- Державний архів у Перемишлі**
- Державне репатріаційне воєводецьке управління. Відділ в Жешуві (Państwowemu Urzęd Repatriacyjnemu Wojewódzki Oddział w Rzeszowie)
ф. 3
[1944], 1945–1950, [1951]
534 од. зб., 9,7 л. м; 809 од. зб., 4,7 л. м (кат. В)
- Державне репатріаційне повітове управління. Відділ в Бжозові (Państwowemu Urzęd Repatriacyjnemu Powiatowemu Oddział w Brzozowie)
ф. 4
1945–1950
11 од. зб., 0,1 л. м; 17 од. зб., 0,2 л. м (кат. В)
- Державне репатріаційне повітове управління. Відділ в Гурлішках (Państwowemu Urzęd Repatriacyjnemu Powiatowemu Oddział w Gorlicach)
ф. 6
1945–1950
16 од. зб., 0,12 л. м; 14 од. зб., 0,17 л. м (кат. В)
- Державне репатріаційне повітове управління. Відділ в Ясло (Państwowemu Urzęd Repatriacyjnemu Powiatowemu Oddział w Jasie)
ф. 7
1945–1950
8 од. зб., 0,05 л. м; 2 од. зб., 0,01 л. м (кат. В)
- Державне репатріаційне повітове управління. Відділ в Курско (Państwowemu Urzęd Repatriacyjnemu Powiatowemu Oddział w Kurośnie)
ф. 8
1945–1949
12 од. зб., 0,09 л. м; 16 од. зб., 0,29 л. м (кат. В)

- Державне репатріаційне повітове управління. Відділ в Ярославі (Państwowemu Urzęd Repatriacyjnemu Powiatowemu Oddział w Jarosławiu)
ф. 9
1944–1950
53 од. зб., 0,6 л. м; 43 од. зб., 0,7 л. м (кат. В)
- Державне репатріаційне повітове управління. Відділ в Санюку – Делегатура в Леско (Państwowemu Urzęd Repatriacyjnemu Powiatowemu Oddział w Sanoku – Delegatura w Lesku)
ф. 10
1945–1950
14 од. зб., 0,08 л. м; 22 од. зб., 0,46 л. м (кат. В)
- Державне репатріаційне повітове управління. Відділ в Ярославі – Делегатура в Любачеві (Państwowemu Urzęd Repatriacyjnemu Powiatowemu Oddział w Jarosławiu – Delegatura w Lubaszowie)
ф. 11
1948–1949
1 од. зб., 0,01 л. м; 4 од. зб., 0,07 л. м (кат. В)
- Державне репатріаційне повітове управління. Відділ в Перемишлі (Państwowemu Urzęd Repatriacyjnemu Powiatowemu Oddział w Przemyślu)
ф. 15
1945–1950
55 од. зб., 0,85 л. м; 50 од. зб., 0,95 л. м (кат. В)
- Державне репатріаційне повітове управління. Відділ в Пшеворську (Państwowemu Urzęd Repatriacyjnemu Powiatowemu Oddział w Pzeworsku)
ф. 16
1944–1950
16 од. зб., 0,13 л. м; 31 од. зб., 0,5 л. м (кат. В)
- Державне репатріаційне повітове управління. Відділ в Жешуві (Państwowemu Urzęd Repatriacyjnemu Powiatowemu Oddział w Rzeszowie)
ф. 17
1945–1950
25 од. зб., 0,22 л. м
- Державне репатріаційне повітове управління. Відділ в Санюку (Państwowemu Urzęd Repatriacyjnemu Powiatowemu Oddział w Sanoku)
ф. 18
1945–1950
34 од. зб., 0,3 л. м
- Державний архів у Кракові**
- Районний представник Тимчасового управління у справах евакуації у Новому Сончі (Przedstawiciel Rejonowemu Rzadu Tymczasowego do Spraw Ewakuacji w Nowym Sączu)
ф. 704
[1904], 1945–1946
87 од. зб., 7,2 л. м
- Державне воєводецьке репатріаційне управління. Відділ у Кракові (Państwowemu Urzęd Repatriacyjnemu Wojewódzki Oddział w Krakowie)
ф. 723
[1944], 1945–1950
265 од. зб., 15,7 л. м; Кат. В 45 од. зб., 3 л. м
- Інститут національної пам'яті – Комісія з переслідування злочинців проти польського народу

Зберігаються документи органів державної безпеки Польщі.

2 етап: 1951 р.

Архівні фонди

Архів нових актів

Уповноважений уряд у справах переселення у Варшаві (Reptomosnik Rzadu do Spraw Przesiedlenia w Warszawie)

ф. 370
1951

15 од. зб., 0,1 л. м

Головний уповноважений для передавання та приймання майна на радянській та польській частині гериторій, що підлягають обміну, з осередком в... (Główny Reptomosnik dla Przekazania i Przejescia Majatku na Kadziestki i Polskim Odziska Wustemianuch Terytoriow z siedziba w...)

ф. 618
1951

4 од. зб., 0,07 л. м

Державний архів у Люблінні

Делегатура уповноваженого уряду до справ переселення в Бельгі (Delegatura Reptomosnika Rzadu do Spraw Przesiedlenia w Belzje)

ф. 762
1951

115 од. зб., 1,53 л. м

3 етап: 1955–1959 рр.

Архівні фонди

Архів нових актів у Варшаві

Бюро уповноваженого уряду ПНР у справах репатріації поляків з СРСР у Москві (Biuro Reptomosnika Rzadu PRL do Spraw Repatriacji Polakow z ZSRR w Moskwie)

ф. 619
[1955] 1956–1959

50 од. зб., 2 л. м

7. Міграції 1990–2000-і рр.

Трудова еміграція з України до Польщі

Історіографія

Бабак О. І. Політика Польщі щодо України (кінець 1980-х - початок 1990-і роки): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М.С.Грушевського. — К., 2002. — 19 с. — укр.
З використанням архівних та опублікованих документів і матеріалів (ЦДАГО України, Держархів м. Києва, Архів МЗС України, Архів Центру інформації та документації Ради Європи) досліджено ставлення Польщі до зобов'язання Україною незалежності, розбудови Української держави та її входження до європейської та євроатлантичної структури. Розглянуто питання впливу національних меншин на формування політики Польщі на

міжнародній арені, а також внесок української меншини у Польщі та польської - в Україні щодо налагодження плинного діалогу держав, подолання стереотипів і упередженості в їх взаєминах.

Бабак О. І. Українсько-польські відносини (від 1980-х років до 2005 р.) / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. — Кіровоград, 2005. — 141 с.

Барна С. Суспільно-громадське життя українців у Польщі наприкінці ХХ ст.: огляд джерел // Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонал. дослідж. — 2003. — Вип. 23. — С. 293-301.

Геко В. Р. Україна і Польща: особливості розвитку двосторонніх відносин (1991 - 2004 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівці. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. — Чернівці, 2005. — 20 с.

Горун Д. О. Українсько-польські відносини (1991 - 1997 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Одес. держ. ун-т ім. І.І. Мечнікова. — О., 1999. — 17 с. — укр.
Дисертацію присвячено проблемі становлення та розвитку українсько-польських відносин у 1991 - 1997 роках. Показано еволюцію концепцій зовнішньої політики, що були затримані міністерствами закордонних справ України і Польщі, політичними партіями, окремими діячами, досліджено економічні стосунки на державному рівні та у євродержавнах "Кариати", "Буд", проаналізовано українсько-польські культурні взаємини з особливою увагою до ролі національних меншин в їх розвитку.

Кіндрат К., Трохимчук С. Українсько-польські стосунки на зламі тисячоліть / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л., 2002. — 112 с. — (Країнознав.: 5.2). — Бібліогр.: 55 назв. укр.

Проаналізовано становлення та розвиток відносин між Україною та Польщею. Висвітлено суцасний стан, проблемні питання та перспективи розвитку українсько-польського прикордонного співробітництва на рівні Львівщини, проблеми українсько-польських стосунків, описано становище національних меншин.

Ковач Л. Л. Українсько-польське економічне співробітництво 1991 - 1999 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2003. — 16 с.

Можук В. І. Суцасні українсько-польські міждержавні відносини: політичний аспект: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Чернівці. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. — Чернівці, 2002. — 20 с.

Архівні джерела

Архів МЗС України;

Поточний архів Державного комітету у справах національностей і міграції.

Державний архів СБУ,

Польські архіви

**Міграційний рух українського та польського населення у XIX-XX ст.
Тематика документів, що містяться у фондах ЦДАК України**

У Центральному державному історичному архіві України, м. Київ зосереджено значну кількість документів з історії міграційного руху українського та польського народів XIX – початку XX ст., проте тематика їх досить обмежена у зв'язку зі специфікою діяльності фондоутворювачів.

Відомості про рух населення на території Слобожанської та Лівобережної України, царські рескрипти, розпорядження, справи переселення козаків та селян у Новоросійській край (Катеринославську, Таврійську та Херсонську губ.); звіти Таврійського віце-губернатора про переселення селян та наділення їх землею; відомості про продаж вільних пасовищ у Таврійській губ., тяжке положення казенних селян-переселенців у Таврійську губ., їх втечі; аналітичні документи на тему доцільності масового переселення селян містяться у фондах: ф. 1336, *Малоросійське зубернське правління*; ф. 1475, *Галагани*; ф. 1631, *Пасеки*.

Інформація щодо відведення під поселення земель у Київській губернії; про поселення на території України втікачів з Польщі; укази Міністерства внутрішніх справ та Департаменту державного господарства про заборону державним селянам переселятися на нові землі, про необхідність вживання заходів щодо збільшення російського населення у Південно-Західному краї (Київській, Подільській та Волинській губ.), витіснення з українських земель українських та польських поміщиків, продаж їх маєтків росіянам та про інші заходи щодо русифікації Південно-Західного краю; справи за проханням казенних селян про переселення в Оренбурзьку губ., „у Закубанські поселення“; про поселення на землях Чорноморського війська нижніх козацьких чинів, звільнення зі служби, заочочення українських переселенців на південні землі; про заборону поміщикам переселяти закладених селян; про звільнення від податків осіб, що переселилися у П'ятигорськ; переселення з інших місць у Київську губ.; про переселення селян з західних у „внутрішні“ губернії Російської імперії та до Сибіру (Століпінське переселення); про спротив селянства переселенню у південні губернії та намагання повернутися у центральну Україну; про рух населення у межах Південно-Західного краю; відомості про обмеження числа осіб польського походження, яких приймали у Київській університет; про присудження до вічного вигнання, заборону та надання дозволів на в'їзд у губернії Південно-Західного краю учасникам Польського повстання 1831 та 1863 р. р. містяться у документах фондів: ф. 442, *Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-зубернатора*; ф. 533, *Київський військовий зубернатор*

Нечисленні опосередковані відомості щодо руху українського та польського населення у зв'язку з політичними подіями та репресивними заходами царського уряду в стосунку до народів Російської імперії знаходяться у документах фондів: ф. 274, *Київське ГЖУ*; ф. 365, *Жандармські установи тимчасового військового генерал-зубернатора Галичини*; ф. 707, *Управління Київського учбового округу*. Це – різноманітні доповідні записки та звіти поліцейських й жандармських установ стосовно впровадження русифікаторської політики уряду на території Південно-Західного краю, витіснення з державних посад осіб польської та української національності та заміни їх російськими чиновниками, зумисне ускладнення вступу поляків у вищі навчальні заклади, котрі знаходилися на території центральної України, що спричинило відтік польської інтелігенції до Царства Польського; відомості про примусове виселення українського населення з Бережанського пов. у Росію під час Першої Світової війни.

Міграція населення України та Польщі в документах ЦДАВО України

Документи, що відображають складні пропеси міграції українського та польського населення, в документах ЦДАВО України відносяться до піврічного періоду і зосереджені в фондах Ради Міністрів УРСР, Державного комітету УРСР з праці та соціальних питань, Уповноважені та представники Урядів СРСР і УРСР по переселенню й оптації населення російської, української, білоруської, польської, чеської та словацької національностей за міжнародними угодами 1944 – 1946 рр. і прийманню – передачі майна в зв'язку з демаркацією радянсько-польського кордону й обміном ділянками державної території.

Евакуація українського населення з території Польщі згідно радянсько-польської угоди від 9 вересня 1944 р. проходила в Уповноваженим Урядом УРСР районними Уповноваженими в період з 20 вересня по 18 жовтня 1944 року.

Досить повно та інформативно наведено розкривають причини перебіг та наслідки цього процесу документи, що відклались у фонді 4959 Уповноважені та представники Урядів СРСР і УРСР по переселенню й оптації населення російської, української, білоруської, польської, чеської та словацької національностей за міжнародними угодами 1944 – 1946 рр.

Зокрема у описі 1 т. 1 фонду зберіглись: копії Угоди від 9 вересня 1944 р. між Урядами УРСР і Польським Комітетом Національного Визволення, плани евакуації і розселення по областях УРСР евакуйованого з території Польщі українського населення, стенограми засідань при Головному Уповноваженому, листування з Головою Польського Комітету національного Визволення, прем'єр – міністром Тимчасового Уряду Польської республіки та Генеральним Уповноваженим Уряду Польської Республіки у справах репатріації про стан евакуації українського населення, листування з ЦК КП/б/У, Радою міністрів УРСР, народним Комісаріатом фінансів УРСР, народним Комісаріатом внутрішніх справ УРСР, обліккомандами про стан евакуації, оформлення документів евакуйованим, про виділення транспорту для евакуації, доповідні записки і статистичні звіти Головного Уповноваженого та районних уповноважених про стан евакуації. Документи опису 1 т. 2 розкривають діяльність головного Представника Уряду УРСР у справах евакуації польських громадян з території УРСР до Польщі.

До складу справ опису 5 (1948 – 1951 рр.) увійшли документи представника Уряду УРСР по відселенню в зв'язку з демаркацією державного кордону між СРСР і Польщею, Уповноваженого Уряду СРСР і Уповноваженого Уряду СРСР по передачі майна на ділянці державної території, яка переходить до Польщі.

В описі (містяться документи Головного Уповноваженого Уряду УРСР по евакуації населення з території Польщі до СРСР: листування з ЦК КП/б/У, радою Міністрів УРСР про розселення евакуйованого населення,

шифротелеграми представників апарату Головного Уповноваженого Уряду УРСР по евакуації.

В складі фонду 4626 Державний комітет УРСР з праці та соціальних питань відклались довідки про стан роботи з прийому і господарському устрою українського населення, евакуйованого з Польщі, довідки про виконання Угоди від 9 вересня 1944 р. між Урядами УРСР і Польським Комітетом Національного Визволення, довідки про кількість сімей переселенців, про пільги для переселенців, про відшкодування посівів, записених у Польщі, довідки про стан виконання постанови РНК і ЦК КП/б/У від 3 жовтня 1945 р. «про невідкладні міри по господарському устрою українського населення, прибувшого з Польщі на територію України, і роботи серед нього», документи (відомості, списки, ін.) груп розселення при виконанні обряд УРСР про організацію колгоспів з переселенців із Польщі і Чехословащини в районах областей УРСР і про колгоспи, в яких зареховано більше 30 % переселенців з Польщі.

В документа протокольної Групи Ради Міністрів УРСР (фонд 2) зберіглись постанови Ради Міністрів УРСР стосовно контролю за ходом евакуації, затвердження кошторисів на утримання Управління в справах евакуації та розселення українського і польського населення при РНК УРСР та його обласних відділів.

Перелік видань, які зберігаються у фонді Державної наукової архівної бібліотеки, м.Київ за темою «Міграція населення України та Польщі XIX – поч. XXI ст.: відображення в документах НАФ та сучасній історичній літературі»:

1. Волинь та Східна Галичина. Том 1. Путівник по польських та українських архівних джерелах. – Варшава-К., 2003.
2. Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках XX століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. Том 1. Польське підпілля 1939-1941.: Львів, Коломия, Стрий, Золочів. – Варшава-К., 1998.
3. Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках XX століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. Том 3. Польське підпілля 1939-1941 від Волині до Покуття. Частина 1. – Варшава-К., 2004.
4. Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках XX століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. Том 4. Поляки та українці між двома тоталітарними системами 1942-1945. Частина 1. – Варшава-К., 2005.
5. Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках XX століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. Том 4. Поляки та українці між двома тоталітарними системами 1942-1945. Частина 2. – Варшава-К., 2005.
6. Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках XX століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. Том 5. Акція «Вісла» 1947. – Варшава-К., 2006.
7. Історія Польщі в архівному документі. Каталог виставки, Київ, листопад 2004р. – Варшава-К., 2004.
8. Наріжний С. Українська еміграція. – Прага, 1942.
9. Запекільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. – Львів, 2002.
10. Українська діаспора. Рік видання I, число 2. - К.-Чикаго, 1992.
11. Українська діаспора. Рік видання II, число 3. - К.-Чикаго, 1993.
12. Українська діаспора. Рік видання II, число 4. - К.-Чикаго, 1993.
13. Депортації: Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади у 3-х томах. Том 1: 1939-1945 рр. – Львів, 1996.
14. Депортації: Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади у 3-х томах. Том 2: 1946-1947 рр. – Львів, 1998.
15. Етнічна історія народів Європи: історико-етнологічні дослідження і національна ідея. Збірник наукових праць. Випуск 9. – К., 2001.
16. Національні відносини в Україні у XX ст.: Збірник документів і матеріалів. – К., 1994.
17. Поляки в Ніжині. Збірник статей і матеріалів. Випуск 2. – Ніжин, 2004.
18. Наулко В.І. Карта сучасного етнічного складу населення Української РСР (з пояснювальним текстом). – К., 1966.
19. Крымско-польский сборник научных работ. Том 6: Поляки в Крымской АССР (1921-1945). – Симферополь, 2007.
20. Депортація поляків з України: Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 роках. – К., 1999.
21. Національний склад населення України та його мовні ознаки: за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. – К., 2003.
22. Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 15. – К., 2006.
23. Проблеми історії України XIX- початку XX ст. Випуск IV. – К., 2006.
24. Проблеми історії України XIX- початку XX ст. Випуск XII. – К., 2006.
25. Шаповал Ю. Доля як історія. – К., 2006.
26. Шаповал Ю. Невиталані історії. – К., 2004.
27. Трошинський В.П., Шевченко А.А. Українці в світі. Том 15. – К., 1999.
28. Сергітчук В. Етнічні межі і державний кордон України. – Тернопіль, 1996.
29. Польща – Україна: історична спадщина і сучасна свідомість. Матеріали наукової конференції. – К., 1992.
30. Національні меншини в Україні, 1920-1930-ті роки: Історико-картографічний атлас. – К., 1996.
31. Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. – Луцьк, 1993.
32. Лісевич І.Т. Родом з України... (польська національна меншина і культурне життя на Наддніпрянській Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.) – К., 1995.
33. Україна-Польща: історична спадщина і сучасна свідомість. – К., 1993.
34. Грушевський М.С. Твори у 50 т. Том 1: Серія «Суспільно-політичні твори (1894-1907)». – Львів, 2002.
35. Етнічний довідник: Етнічні меншини в Україні. – К., 1996.
36. Наулко В.І. Етнічний склад населення Української РСР. – К., 1965.
37. Історія. Частина I: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українств. – Х., 1996.
38. Зарубіжні українці. Довідник. – К., 1991.
39. Національні меншості на Україні (фестр селіц). – Харків, 1925.
40. Заставний Ф.Д. Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах. – Львів, 1991.

41. Трошинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. – К., 1994.
42. Єременко Т.І. Польська національна меншина в Україні в 20-30-ті рр. XX століття. – К., 1994.
43. Сергійчук В. Поляки на Волині у роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польські публікації. – К., 2003.
44. 60 років Волинської трагедії. Матеріали українсько-польського експертно-журналістського форуму «Події на Волині: як жити з цим тягарем?» м. Острог, 11-12 квітня 2003р. – К., 2003.
45. Бучко О.В. Україна-Польща: міграційні процеси 40-х годов. – К., 1997.
46. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. – К., 1994.
47. Історія України: маловідомі імена, події, факти (збірник статей). Випуск 5. – К., 1999.
48. СОЦІУМ: Альманах соціальної історії. Випуск 7. – К., 2007.
49. Архіви України № 1. – К., 1990.
50. Архіви України № 4. – К., 1990.
51. Український історичний журнал № 6. – К., 1988.
52. Український історичний журнал № 1. – К., 1990.
53. Український історичний журнал № 8. – К., 1990.
54. Український історичний журнал № 2. – К., 1991.